

บทที่ 6

สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ลำธารพื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร
2. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร
3. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

ลำธาร

โดยทำการศึกษาวิจัย หัวหน้าครัวเรือน และผู้ที่ทำหน้าที่แทนหัวหน้าครัวเรือนของชาวไทยภูเขาที่อาศัยอยู่ในชุมชนกลุ่มแม่แสบ 14 กลุ่มบ้าน จำนวน 421 ครัวเรือน ในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่สะงะ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง และตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ขนาดของประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ได้ใช้วิธีการคำนวณโดยใช้สูตร Taro Yamane กำหนดความคลาดเคลื่อนของกลุ่มตัวอย่างเท่ากับ 0.05 ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 205 คน เนื่องจากแต่ละกลุ่มบ้านมีประชากรไม่เท่ากัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงสุ่มตัวแทนแต่ละกลุ่มบ้าน ซึ่งมีการคำนวณตัวอย่างตามสัดส่วนของแต่ละหมู่บ้าน

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้เก็บจากแบบสอบถามที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้น โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง การครอบคลุมเนื้อหาที่ศึกษา ความชัดเจนและความเหมาะสมทางภาษา และนำไปทดลองกับประชาชนผู้อยู่อาศัยในเขตพื้นที่ต้นน้ำ ที่มีสภาพความอยู่ใกล้เคียงกัน จากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดสอบ จำนวน 30 ราย เพื่อหาประสิทธิภาพของเครื่องมือ ผลจากการคำนวณได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.7914

การรวบรวมข้อมูล เนื่องจากผู้วิจัยได้ปฏิบัติงานในพื้นที่ จนสามารถเก็บข้อมูลด้วยตนเอง พร้อมกับมีผู้ช่วยอีก 3 คน โดยได้แบบสอบถามครบตามจำนวน 205 ฉบับ ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 เดือน และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ประกอบด้วย การแจกแจงความถี่ การหาค่าร้อยละ การหาค่าเฉลี่ย การหาค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติวิเคราะห์ทดสอบสมมติฐาน โดยใช้สถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way Anova)

6.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษา พบว่าประชากรกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่สะงะ ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 93.2 ส่วนเพศหญิงมีเพียงร้อยละ 6.8 อายุ อยู่ในช่วง 21 – 35 ปี คิดเป็นร้อยละ 44.4 และอายุในช่วง 36 – 50 ปี คิดเป็นร้อยละ 38.5 สถานภาพในครอบครัวเป็นหัวหน้าครอบครัวคิดเป็น ร้อยละ 74.1 และเป็นบุตรชายคนโตดูแลครอบครัวแทนพ่อแม่ คิดเป็นร้อยละ 15.9 ประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา คิดเป็นร้อยละ 82.0 และคริสต์ศาสนา คิดเป็นร้อยละ 15.1 การศึกษาไม่ได้เรียนหนังสืออ่านเขียนไม่ได้ คิดเป็นร้อยละ 34.6 และจบการศึกษาระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 26.8 ประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ 88.3 และรับจ้างคิดเป็นร้อยละ 6.3 พื้นที่ที่พักอาศัยและประกอบอาชีพส่วนใหญ่มีพื้นที่ 11 – 20 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 41.0 และ 1 – 10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 31.2 และมีพื้นที่ 21 – 30 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 22.0 ผู้ที่มีพื้นที่ 31 ไร่ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 3.9 รายได้จากการประกอบอาชีพส่วนใหญ่มีรายได้จากการประกอบอาชีพต่อปีระดับรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 41.0 และ 10,001 – 30,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 38.5 ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน (ปี) ในหมู่บ้าน 15 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 74.6 ดำรงตำแหน่งกรรมการหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 23.4 สมาชิก อบต. คิดเป็นร้อยละ 22.0 การดำรงตำแหน่งที่ไม่เป็นทางการตำแหน่งกรรมการกลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 17.1 และผู้ที่ตำแหน่งผู้นำกลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 5.4 การเป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คิดเป็นร้อยละ 52.2 กลุ่มพืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ คิดเป็นร้อยละ 22.0 ผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มสหกรณ์การเกษตร คิดเป็นร้อยละ 17.1 กลุ่มผลไม้ คิดเป็นร้อยละ 12.2 และกลุ่มขอมทรัพย์ คิดเป็นร้อยละ 4.9 เนื้อเพลิงหุงต้ม ประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้ไม้พื้นในการหุงต้ม คิดเป็นร้อยละ 92.7 ประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เคยได้รับข่าวสาร คิดเป็นร้อยละ 95.1

6.1.1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร

ผลการศึกษาคำถามเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ประชากรกลุ่มตัวอย่างมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติระดับปานกลางค่อนข้างสูง การดูแลรักษาป่าบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ ที่ได้ผลดีคือการให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมด้วยคิดเป็นร้อยละ 94.6 การปลูกป่า

เพิ่มเติมเป็นการรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำวิธีหนึ่ง คิดเป็นร้อยละ 94.6 และ การมีป่าไม้ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ จะช่วยให้มีน้ำในห้วย, คลอง, แม่น้ำลำธารไหลตลอดปี คิดเป็นร้อยละ 92.2

6.1.2 การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแม่สะงะ

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแม่สะงะ และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้.-

1. การเสนอความคิดเห็นในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ

ประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้เสนอความคิดเห็นต่อที่ประชุมให้มีการปลูกป่าเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำในบริเวณหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 62.9 รองลงมาเสนอความคิดเห็นต่อที่ประชุมให้มีการปลูกป่าเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำในบริเวณหมู่บ้านมีคะแนนคิดเป็นร้อยละ 60.5 และร่วมแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ในการประชุม คิดเป็นร้อยละ 46.8

2. การวางแผนหรือจัดทำโครงการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ

ประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ประชุมวางแผนร่วมกับเพื่อนบ้านช่วยกันดูแลรักษาป่าและปลูกป่าในพื้นที่ลุ่มต้นน้ำแม่สะงะ คิดเป็นร้อยละ 56.1 รองลงมาร่วมประชุมวางแผนป้องกันการบุกรุกทำลายป่าในพื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะคิดเป็นร้อยละ 53.2 และเข้าร่วมประชุมเพื่อวางแผนโครงการปลูกป่าเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ คิดเป็นร้อยละ 45.5

3. ร่วมมือลงปฏิบัติหรือสละทรัพย์และแรงงานในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ

ประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร่วมปลูกป่าต้นน้ำในวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันเข้าพรรษา และวันสำคัญ ๆ คิดเป็นร้อยละ 87.3 เคยชักชวนเพื่อนบ้านให้สังเกตดูการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเมื่อต้นน้ำลำธารแห้งและตื่นเงินคิดเป็นร้อยละ 68.3 และเคยให้ยืมหรือบริจาควัสดุ เช่น มีด จอบ พลั่ว บุงก็ ปุ๋ย เชือก หรือยานพาหนะในการปลูกป่าต้นน้ำ คิดเป็นร้อยละ 60.5

4. การติดตามและประเมินผลโครงการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำ

ประชากรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ เคยเผยแพร่ข่าวสารและความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของป่าต้นน้ำลำธาร และโทษของการตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำ คิดเป็นร้อยละ 60.0 รองลงมาเคยติดตามการดำเนินงานของโครงการเช่น การปลูกป่า การป้องกันไฟป่า ติดตามการดำเนินงานของโครงการ เช่น การปลูกป่า การป้องกันไฟป่า ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ คิดเป็นร้อยละ 57.6 และเคยร่วมเป็นกรรมการใช้น้ำสำหรับการทำการเกษตรในหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 54.6

6.1.3 ระดับการมีส่วนร่วมของประชากรกลุ่มตัวอย่างในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ

ผลการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชากรกลุ่มตัวอย่างพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะอยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 68.8 และมีระดับการมีส่วนร่วมระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 25.9 สำหรับการมีส่วนร่วมระดับน้อย คิดเป็นร้อยละ 5.4

6.1.4 ผลการทดสอบสมมติฐาน

ผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติของประชากรกลุ่มตัวอย่างพบว่า มีระดับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งเป็นการ ยอมรับ สมมติฐานที่ตั้งไว้

ผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติของประชากรกลุ่มตัวอย่างที่มีตำแหน่งเป็นทางการต่างกันมีระดับการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติไม่ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งเป็นการ ยอมรับ สมมติฐานที่ตั้งไว้

ผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติของประชากรกลุ่มตัวอย่างที่มีตำแหน่งไม่เป็นทางการต่างกันมีระดับการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งเป็นการ ปฏิเสธสมมติฐาน ที่ตั้งไว้

ผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติของประชากรกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสมาชิกกลุ่มต่างกันมีระดับการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งเป็นการ ปฏิเสธสมมติฐาน ที่ตั้งไว้

ผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติของประชากรกลุ่มตัวอย่างที่มีความถี่การรับข่าวสารการอนุรักษ์ต่างกันมีระดับการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งเป็นการ ปฏิเสธสมมติฐาน ที่ตั้งไว้

6.2 อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่กว่าคิดเป็นร้อยละ 97.1 มีความผูกพันกับการใช้ทรัพยากรในพื้นที่และมีความห่วงแหน เฝ้าระวังรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำไม่ให้ถูกบุกรุก และประชาชนส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 90.2 ตอบว่าพื้นที่ต้นน้ำมีความสัมพันธ์กับระบบการเพาะปลูก ผลการศึกษาที่มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2531) ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนพบว่าประชาชนส่วนใหญ่กว่า 93.3 มีความคิดเห็นสนับสนุนแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะของป่าไม้ชุมชน (Community Forest) หรือป่าไม้สังคม (Social Forest) ทั้งนี้เพราะว่าประชาชนต้องการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และรักษาป่าไม้ซึ่งมีอยู่ใกล้ชุมชนตนเองมากกว่าที่จะเห็นคนที่อื่นมาลักลอบตัดหรือสัมปทานป่าไม้ โดยที่ประชาชนได้แต่เฝ้าดูเฉย ๆ เพราะไม่มีสิทธิและอำนาจหน้าที่ นอกจากนั้นการวิจัยในครั้งนี้ พบว่าองค์กรกลุ่มอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำมีบทบาทสำคัญเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำลำธาร สอดคล้องกับการศึกษาของ จักรพันธ์ วงศ์บูรณาวาทย (2531) ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทหน้าที่ขององค์กรประชาชนในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน พบว่า ทั้งเจ้าหน้าที่ผู้นำชุมชน และประชาชนต่างมีความตระหนักในปัญหาความรุนแรงและความเสื่อมโทรมในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมค่อนข้างดี

ผลการศึกษาวิเคราะห์ความแปรปรวนคะแนนการมีส่วนร่วมของประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร มีผลโดยตรงกับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ และผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุริยา ยี่ซุ่น (2537) ที่กล่าวว่า การได้รับข่าวสารแตกต่างกันก่อให้เกิดความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 สอดคล้องกับผลการศึกษาของ พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเดชะ (2540) ที่กล่าวว่า การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ มนต์ สุวรรณ (2531) เรื่องการให้ความรู้ความเข้าใจระดับตำบลในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่านพบว่าประชาชนที่มีความรู้พื้นฐานทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างดี มีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นได้มีความพร้อมสูงในการ

มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และซูเกียรติ ลีสุวรรณ (2531) ศึกษาในเรื่องเดียวกันจังหวัดลำปาง พบว่าประชาชนและเจ้าหน้าที่ที่มีความพร้อมพอสมควรในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาและสามารถระบุดันตของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นได้

ในความจริงการได้รับข้อมูลข่าวสารความถี่ที่ต่างกัน ไม่ว่าจะโดยสื่อแหล่งใดก็ตาม นับเป็นสิ่งกระตุ้นหรือเป็นแรงเสริมทางบวกให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารเพิ่มมากขึ้น และสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน อีกทั้งเป็นการเพิ่มความเข้าใจในสิ่งที่ประชาชนได้ร่วมกันทำกิจกรรมการอนุรักษ์ร่วมกันรับผลประโยชน์ที่ได้จากป่า ต้นน้ำ ลำธาร ซึ่งเป็นการพึงพิงอาศัยการดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของเขา ด้วยความหวังว่าพวกเขาจะได้รับการสนับสนุนให้มีสิทธิอันชอบธรรม ในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น โดยองค์กรชุมชน มีความคาดหวังว่ารัฐและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมและสนับสนุนรูปแบบของการจัดการป่าต้นน้ำ ในรูปแบบของการใช้ทรัพยากรลุ่มน้ำหรือระบบเครือข่ายทางสังคมของคนอยู่กับป่า อันเป็นตัวเชื่อมในกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเป็นตัวเอื้อประโยชน์ในการจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำ พร้อมกับเป็นการสนับสนุนให้กำลังใจ มีการจัดการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วม โดยอาศัยการสร้างพลังปัญญาและชุมชนให้เข้มแข็ง ด้วยการค้นหาผู้นำที่มีอยู่ในท้องถิ่น และการกระตุ้นให้ชาวบ้านรู้จักวิคิด และมีฐานความคิดที่ถูกต้องตามปรัชญาคิดเป็น กล่าวคือ ต้องเป็นผู้คิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาเป็น โดยเรียนรู้ด้วยตนเอง และสังคมสิ่งแวดล้อม ตลอดจนวิชาการแล้วแผ่ขยายไปสู่ชุมชนแล้วเกิดเป็นเครือข่ายขององค์กรชุมชน ด้านการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เพื่อประชาชนและชุมชนท้องถิ่นช่วยตนเองได้ในที่สุด

จากการศึกษาทุกสภาพปัญหาในพื้นที่ พบว่ามีปัญหาระดับปานกลาง แต่ปรากฏว่าปัญหาการใช้ประโยชน์พื้นที่เป็นปัญหาสูงสุด เนื่องจากในสภาพความเป็นจริงแล้วประชาชนที่เข้าอาศัยทำกินอยู่ในพื้นที่เกือบทั้งหมดไม่มีเอกสารสิทธิ ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนต่อการใช้พื้นที่เกิดการเรียกร้องสิทธิและทางราชการเองก็มีความระมัดระวังเป็นอย่างมากในการที่จะรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย และการรักษาป่าในระบบป่าชุมชน นอกจากนี้ปัญหาอื่นๆ ที่พบส่วนใหญ่เกิดจากปัจจัยพื้นฐาน สำหรับปัญหาที่น่าสนใจคือปัญหาการวางแผนโครงการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำ ถึงแม้ในพื้นที่จะมีองค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่บทบาทในการวางแผนการดำเนินการ ยังมาจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมยังคงเป็นระบบ Top -Draw ซึ่งนิติ เวียงพานิช (2537) กล่าวว่าในการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดนั้น จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรมหรือ

สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมของมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของสังคมนั้น ๆ ทำให้เกิดความยั่งยืนตลอดไป

สรุปผลการอภิปรายการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร พื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ อำเภอแม่วาง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยภาพรวมผลการศึกษาสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของ อานันท์ กาญจนพันธ์ และมิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด (2535) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการบุกเบิกที่ดิน ในเขตป่าภาคเหนือตอนบน เสนอข้อค้นพบว่า จิตสำนึกของชาวบ้านที่เป็นพื้นฐานของกระบวนการอนุรักษ์ป่าไม้ ปรากฏชัดเจนในความรู้สึกความเป็นชุมชน ความรู้สึกผูกพันอยู่กับการใช้ทรัพยากรและการควบคุมทรัพยากร โดยยึดถือตามแบบประเพณีที่ถือว่าชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรในขอบเขตที่กำหนดขึ้น จากวิถีชีวิตของสมาชิกของสมาชิกนั้น ๆ ด้วยการวางกฎเกณฑ์ เพื่อรักษาและใช้ทรัพยากรร่วมกันทั้งชุมชน ทำให้ชาวบ้านมองเห็นว่า การเข้ามาของบุคคลภายนอก ไม่ว่าจะถูกกฎหมายหรือไม่ก็ตาม ขัดกับประเพณีที่ว่าคนภายนอกไม่ได้เป็นผู้ดูแลรักษา จึงไม่มีสิทธิ์ที่จะเข้ามาใช้ประโยชน์ด้วยวิธีการที่คนภายนอกจะใช้ประโยชน์ไม่ได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของชุมชน ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อชีวิตของชุมชนโดยรวม

6.3 ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัยครั้งนี้

1. การแก้ไขปัญหาระยะยาวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ภาครัฐต้องมีความชัดเจนในรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดิน
2. วิถีชีวิตของชุมชนในพื้นที่ทำการศึกษาคือ เป็นปัจจัยหลักที่สำคัญในการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วม อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
3. ในการเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรชุมชนให้เข้มแข็งหน่วยงานภาครัฐยังต้องให้การสนับสนุน หรือเสริมแรงอย่างใกล้ชิดต่อไป
4. ระเบียบกฎหมายภาครัฐยังมีความจำเป็นต้องใช้เป็นเครื่องมือขององค์กรชุมชนในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อไป

6.4 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งต่อไปควรขยายพื้นที่ให้ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำ เพราะเนื่องจากการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สูงมีผลประโยชน์โดยตรงกับผู้ที่ใช้ทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำเดียวกันทั้งผู้ที่อยู่ต้นน้ำและปลายน้ำ

2. การศึกษาวิจัยในเชิงการเปรียบเทียบการอนุรักษ์ของชาวเขาในแต่ละเผ่าที่มีพื้นที่ถือครองที่ดินอยู่ในบริเวณป่าต้นน้ำเดียวกัน เหตุผลเนื่องจากชาวเขาแต่ละชนเผ่ามีความแตกต่างกันในการดำรงชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ที่ดินในการเกษตรบนพื้นที่สูงที่มีผลกระทบโดยตรงต่อแหล่งต้นน้ำลำธาร

3. ควรศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและศักยภาพของชุมชนแต่ละชนเผ่าในการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า